БАНК ВА МОЛИЯ БОШҚАРУВИДА ХАЛҚАРО РЕЙТИНГ ВА ИНДЕКСЛАРНИНГ ЎЗАРО УЙҒУНЛИГИ

Камолова Гулҳаё
Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси мустақил тадқиқотчиси

Аннотация. *Мақолада банк ва молия бошқарувида қўлланиладиган халқаро рейтинглар ва индексларнинг ўзаро уйғунлиги таҳлил қилинган. Тадқиқот мақсади рейтинг ва индекслардан комплекс фойдаланишнинг назарий-методик асосларини очиб бериш, уларни банк менежменти амалиётига интеграция қилиш механизмларини ишлаб чиқиш ва уйғун баҳолаш моделини таклиф этишдан иборат. Қиёсий таҳлил, тизимли ёндашув, контент-таҳлил ва эксперт-синтетик баҳолаш усуллари қўлланилди. Натижада рейтинглар молиявий барқарорлик ҳамда риск профилини, индекслар эса институционал муҳит, рақамли трансформация ва инвестиция жозибадорлигини ифодалаши асосланди. Халқаро рейтинг ва индексларни стратегия, корпоратив бошқарув, комплаенс ва риск-менежментга интеграция қилувчи тўрт блокли модель таклиф этилди. Ушбу ёндашув ички баҳолаш тизимларини халқаро мезонларга мослаштириш ва қарор қабул қилиш сифатини оширишга хизмат қилади.*

Калит сўзлар: *халқаро рейтинг, халқаро индекс, банк бошқаруви, молия менежменти, риск-менежмент, корпоратив бошқарув, инвестиция жозибадорлиги, шаффофлик, молиявий барқарорлик.*

Abstract. *This article analyzes the interrelationship and integration of international ratings and indices used in banking and financial management. The purpose of the study is to reveal the theoretical and methodological foundations of the integrated use of ratings and indices, develop mechanisms for their incorporation into banking management practices, and propose a harmonized assessment model. The research employs comparative analysis, a systematic approach, content analysis, and expert-based synthetic assessment methods. The findings substantiate that international ratings reflect financial stability and risk profiles, while international indices characterize the institutional environment, digital transformation, and investment attractiveness. A four-block model integrating international ratings and indices into strategic management, corporate governance, compliance, and risk management is proposed. This approach contributes to aligning internal assessment systems with international standards and improving the quality of managerial decision-making.*

Keywords: *international rating, international index, banking management, financial management, risk management, corporate governance, investment attractiveness, transparency, financial stability.*

Аннотация. *В статье анализируются взаимосвязь и согласованность международных рейтингов и индексов, применяемых в банковском и финансовом управлении. Цель исследования заключается в раскрытии теоретико-методологических основ комплексного использования рейтингов и индексов, разработке механизмов их интеграции в практику банковского менеджмента и предложении согласованной модели оценки. В исследовании использованы методы сравнительного анализа, системного подхода, контент-анализа и экспертно-синтетической оценки. В результате обосновано, что международные*

рейтинги отражают финансовую устойчивость и профиль рисков, тогда как международные индексы характеризуют институциональную среду, цифровую трансформацию и инвестиционную привлекательность. Предложена четырёхблочная модель интеграции международных рейтингов и индексов в стратегическое управление, корпоративное управление, комплаенс и риск-менеджмент. Данный подход способствует приведению внутренних систем оценки в соответствие с международными критериями и повышению качества принятия управленческих решений.

Ключевые слова: *международный рейтинг, международный индекс, банковское управление, финансовый менеджмент, риск-менеджмент, корпоративное управление, инвестиционная привлекательность, прозрачность, финансовая устойчивость.*

Кириш

Глобал молия бозорларида ишончлилик, шаффофлик ва таваккалчиликларни бошқаришга бўлган талаб ортиб бораётган шароитда банк ва молия бошқарувида халқаро рейтинглар ҳамда индексларнинг ўрни кучаймоқда. Fitch, Moody’s ва S&P каби рейтинг агентликлари банкларнинг кредит қобилияти, капитал етарлилиги ва ликвидлигини баҳоласа, ХВЖ, Жаҳон банки, OECD ва WEF индикаторлари молиявий ривожланиш, институционал муҳит ва рақамли етукликни акс эттиради (1), (4), (5).

Амалиётда ушбу баҳолаш воситалари кўпинча бир-биридан ажратилган ҳолда қўлланилади. Натижада ташқи баҳолаш маълумотларининг банк стратегияси, риск-карта, комплаенс сиёсати ва инвестиция қарорларига тўлиқ интеграцияси таъминланмайди. Шу боис рейтинг ва индексларнинг ўзаро уйғунлигини илмий асослаш ва бошқарувда ягона талқин механизмини ишлаб чиқиш долзарб масаладир (2), (3).

Тадқиқотнинг мақсади банк ва молия бошқарувида халқаро рейтинглар ва индексларнинг ўзаро уйғунлигини назарий жиҳатдан очиб бериш, уларни менежмент амалиётига интеграция қилиш йўлларини ишлаб чиқиш ҳамда уйғунлашган баҳолаш моделини таклиф этишдан иборат.

Адабиётлар таҳлили

Халқаро адабиётларда рейтинглар ва индекслар молиявий бошқарувнинг муҳим ахборот базаси сифатида баҳоланади. IMF Financial Soundness Indicators Guide да капитал етарлилиги, ликвидлик, даромадлилик ва активлар сифати каби кўрсаткичлар тизимли мониторинг учун асос қилиб олинган (1). Basel Committee ҳужжатларида эса корпоратив бошқарув, ички назорат ва риск маданияти рейтинг натижаларига бевосита таъсир этувчи омиллар сифатида кўрсатилади (3). Fitch, Moody’s ва S&P методологиялари банк рейтингида бизнес-модел, капитал, ликвидлик ва институционал қўллаб-қувватлашни биргаликда баҳолайди (5), (6), (7).

Индексларга бағишланган тадқиқотлар молиявий ривожланиш ва инвестиция муҳитини кўп мезонли баҳолашга эътибор қаратади. OECD ва WEF материалларида институционал сифат, бозор инфратузилмаси, рақамли тайёргарлик ва рақобатбардошлик молиявий самарадорликнинг муҳим ташқи омиллари сифатида қайд этилади (4), (8). Жаҳон банкининг Doing Business ва Global Findex маълумотлари эса бизнес юритиш муҳити, молиявий инклюзия ва рақамли тўловлар кўламини тавсифлайди (2), (9).

Маҳаллий адабиётлар ва норматив ҳужжатларда ҳам халқаро стандартларга уйғунлашув устувор вазифа сифатида белгиланган. Банк тизимини ислоҳ қилиш

стратегиясида рискларни баҳолаш, корпоратив бошқарув ва технологик ечимларни жорий этишга алоҳида урғу берилган (11). Марказий банк ҳисоботларида Базель стандартларига мослашиш, активлар сифати ва ликвидлик кўрсаткичларини яхшилаш бўйича маълумотлар келтирилади (14). Маҳаллий тадқиқотчилар халқаро рейтинглар банкларнинг инвестиция жозибадорлиги ва ташқи ресурсларга чиқиш имкониятларини оширишини таъкидлайдилар (15), (16), (17).

Материаллар ва методлар

Тадқиқот назарий-таҳлилий хусусиятга эга. Унда 10 та халқаро ва 7 та маҳаллий манба асосида қиёсий таҳлил, тизимли ёндашув, контент-таҳлил, индикаторларни гуруҳлаш ва эксперт баҳолаш усулларидан фойдаланилди. Таҳлил объекти сифатида рейтинг агентликлари методологиялари, молиявий индекслар, макропруденциал кўрсаткичлар ва Ўзбекистон банк соҳасини ривожлантиришга оид меъёрий-илмий манбалар олинди.

Рейтинг ва индекслар тўрт мезон бўйича таснифланди: 1) молиявий барқарорлик ва риск профили; 2) институционал бошқарув ва шаффофлик; 3) инвестиция ва бозор жозибадорлиги; 4) рақамли трансформация ва инновация. Мазкур тасниф асосида уйғунлашган баҳолаш модели ишлаб чиқилди ва унинг амалий қиймати жадвал ҳамда диаграммалар орқали ифодаланди.

Натижалар

Таҳлил халқаро рейтинг ва индекслар ўзаро тўлдирувчи баҳолаш воситалари эканини кўрсатди. Рейтинглар асосан банкнинг молиявий саломатлиги ва риск профилини баҳоласа, индекслар ташқи муҳит, институционал сифат ва рақамли етукликни кенгроқ қамраб олади. Демак, уларни уйғунлаштириш ахборот асимметриясини камайтиради ва бошқарув қарорларининг далиллилигини оширади.

Жадвал 1. Банк ва молия бошқарувида қўлланиладиган асосий халқаро рейтинг ва индекслар

Манба / восита	Тури	Асосий кўрсаткичлар	Бошқарувдаги аҳамияти
Fitch / Moody’s / S&P	Рейтинг	Капитал, ликвидлик, активлар сифати, риск профили	Кредит қобилияти ва инвестор ишончини баҳолайди
IMF FSI	Индекслар тўплами	Капитал етарлилиги, NPL, ROA, ликвидлик	Макропруденциал мониторинг ва эрта огоҳлантириш
WEF / OECD	Глобал индекс	Институционал сифат, рақобатбардошлик, бозор инфратузилмаси	Стратегик позициялаш ва ислоҳот устуворликлари
World Bank	Индекс / база	Бизнес муҳити, молиявий инклюзия, рақамли хизматлар	Маҳсулотлар диверсификацияси ва мижозлар қамрови

Жадвал маълумотлари асосида рейтинглар молиявий барқарорлик ва рискни, индекслар эса ташқи муҳит ва институционал сифатни яхшироқ очиб беришини кўриш мумкин. Шундан келиб чиқиб, рейтинг ва индексларни стратегия, риск-менежмент, комплаенс ва инновация блокларига бирлаштирувчи тўрт блокли модель таклиф этилди.

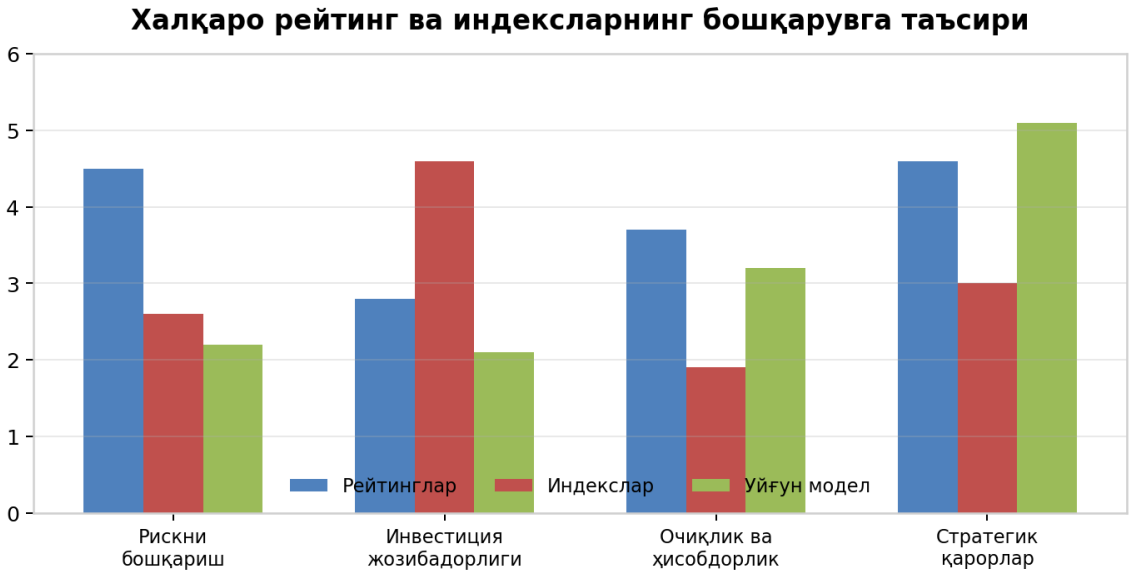

1-диаграмма. Халқаро рейтинг ва индексларнинг бошқарув функцияларига нисбий таъсири

1-диаграмма рейтинглар рискни бошқариш ва стратегик қарорларни асослашда, индекслар эса инвестиция жозибадорлиги ва ташқи муҳитни баҳолашда юқори аҳамиятга эга эканини кўрсатади. Уйғун модел тўртала йўналиш бўйича мувозанатли ахборот беради.

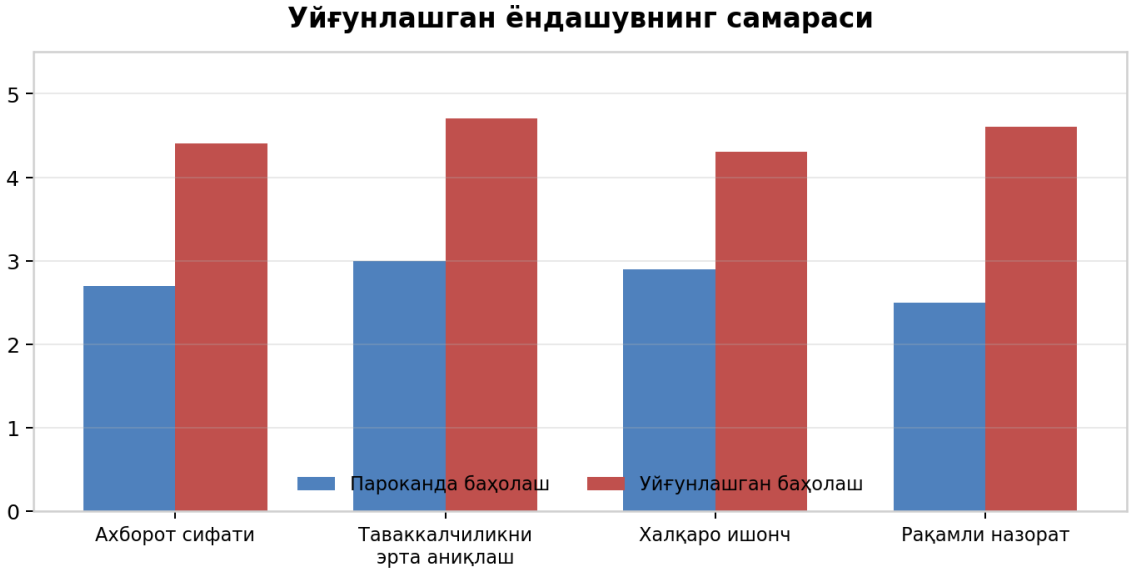

2-диаграмма. Пароканда ва уйғунлашган баҳолаш ёндашувларининг қиёсий самараси

2-диаграммага кўра, уйғунлашган ёндашув ахборот сифати, рискни эрта аниқлаш, халқаро ишонч ва рақамли назорат самарадорлиги бўйича юқорироқ натижа беради. Бу халқаро рейтинг ва индекслар ўртасидаги мувофиқликнинг амалий бошқарув қийматини тасдиқлайди.

Муҳокама

Олинган натижалар халқаро адабиётлардаги хулосалар билан мос келади. IMF ва Basel Committee ҳужжатлари молиявий барқарорликни баҳолашда индикаторларни тизимли қўллаш зарурлигини таъкидласа, рейтинг агентликлари банкнинг хусусий риск профилини чуқурроқ очиб беради (1), (3), (5). OECD ва WEF манбалари институционал муҳит, рақобат ва рақамли

инфратузилмани молиявий самарадорликнинг ташқи детерминантлари сифатида кўрсатади (4), (8). Шу сабабли рейтинг ва индекслар уйғунлиги молиявий бошқарувнинг микро ва макро даражаларини боғловчи ахборот майдонини шакллантиради.

Ўзбекистон амалиётида мазкур ёндашув банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси, "Ўзбекистон – 2030" мақсадлари ва Марказий банк сиёсатининг асосий йўналишлари билан уйғун. Хусусан, халқаро стандартларга мос корпоратив бошқарув, рақамли хизматлар ва рискларни баҳолаш механизмларини ривожлантириш бўйича вазифалар рейтинг ва индекслардан интеграл фойдаланишни тақозо этади (11), (12), (14).

Тадқиқотнинг чеклови шундаки, у назарий-таҳлилий характерга эга ва хулосалар банклар кесимидаги кенг эмпирик маълумотлар билан статистик текширилмаган. Кейинги тадқиқотларда алоҳида банклар мисолида рейтинглар, индекслар ва молиявий натижалар ўртасидаги боғлиқликни аниқлаш мақсадга мувофиқ.

Хулоса

Хулоса сифатида таъкидлаш жоизки, банк ва молия бошқарувида халқаро рейтинглар ва индексларнинг ўзаро уйғунлиги бошқарув сифати, шаффофлик ва инвестиция жозибадорлигини оширишнинг муҳим омилидир. Рейтинглар банкнинг молиявий саломатлиги ҳақида аниқ сигнал берса, индекслар ташқи институционал ва рақамли муҳитни кенг баҳолайди. Улардан комплекс фойдаланиш стратегия, риск-менежмент ва корпоратив бошқарувни янада далилларга асосланган ҳолга келтиради.

Тадқиқотда таклиф этилган тўрт блокли модель тижорат банклари ва молиявий институтлар учун халқаро баҳолаш тизимларини ички бошқарув контурига интеграция қилишнинг амалий механизмини белгилайди. Ушбу ёндашув Ўзбекистон банк тизимида молиявий барқарорликни кучайтириш, инвестиция ишончини ошириш ва рақамли трансформация жараёнларини жадаллаштиришга хизмат қилиши мумкин.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. International Monetary Fund. Financial Soundness Indicators Guide. Washington, DC: IMF, 2019.
2. World Bank. Doing Business 2020. Washington, DC: World Bank, 2020.
3. Basel Committee on Banking Supervision. Corporate Governance Principles for Banks. Basel: BIS, 2021.
4. OECD. OECD Business and Finance Outlook 2023. Paris: OECD Publishing, 2023.
5. Fitch Ratings. Bank Rating Criteria. New York: Fitch Ratings, 2024.
6. Moody's Investors Service. Financial Institutions Methodology. New York: Moody's, 2021.
7. S&P Global Ratings. Banks: Rating Methodology and Assumptions. New York: S&P Global Ratings, 2021.
8. World Economic Forum. The Global Competitiveness Report: Special Edition 2020. Geneva: WEF, 2020.
9. World Bank. The Global Findex Database 2021. Washington, DC: World Bank, 2022.
10. International Monetary Fund, World Bank. Financial Sector Assessment: A Handbook. Washington, DC: IMF and World Bank, 2005.
11. Ўзбекистон Республикаси Президенти. 2020–2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида. ПФ-5992-сон, 12.05.2020.

12. Ўзбекистон Республикаси Президенти. “Ўзбекистон – 2030” стратегияси тўғрисида. ПФ-158-сон, 11.09.2023.
13. Ўзбекистон Республикаси. “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида”ги Қонун. ЎРҚ-580-сон, 05.11.2019.
14. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки. Annual Report 2023. Тошкент: Марказий банк, 2024.
15. Раҳимов А.А., Худойқулов С.Т. Банк менежменти. Тошкент: IQTISOD-MOLIYA, 2021.
16. Жўраев Н.Ҳ., Расулов Б.Р. Молия бозори ва халқаро рейтинглар. Тошкент: Фан ва технология, 2022.
17. Абдуллаева М.Қ., Тешабоева Д.Х. Тижорат банкларида рискларни бошқариш ва рейтинг индикаторларидан фойдаланиш масалалари // Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар. 2023. № 5. Б. 118–127.